

Argumentation in rhetoric

Argumentacja w retoryce

10 (2) 2023 ISSUE EDITORS: ANNA BENDRAT, EWA MODRZEJEWSKA, ELŻBIETA PAWLAK-HEJNO

JOANNA SZCZEPAŃSKA-WŁOCH

UNIwersytet Jagielloński, Polska

<https://orcid.org/0000-0003-4794-6154>

joanna.szczepanska-wloch@uj.edu.pl

(Nie)racjonalność jako strategia manipulacji. Wywiad polityczny w Wielkiej Brytanii (Ir)rationality as a strategy of manipulation. The political interview in Great Britain

Abstract

Korzystając z terminologii pragma-dialektycznej teorii argumentacji sformułowanej zaproponowanej przez Fransa H. van Eemeren i Roba Grootendorsta (1984, 1992, 2004), dowodzenie uznajemy za błędne, jeśli osoba wysuwająca argumenty przypisuje większe znaczenie potrzebie przekonania uczestników dialogu – często tożsamej ze strategią manipulacji – niż przyjętym normom wymiany argumentacyjnej. W wyniku tego cel retoryczny osiąga przewagę nad celem dialektycznym. Bazując na myśleniu strategicznym (ang. *strategic thinking*), które opiera się na planowaniu działań (Dixit i Nalebuff 1991/1993, 2010) i wykorzystaniu racjonalnego myślenia (*vide*: postępowania) w relacjach między ludźmi (Dixit i Skeath 1999), uczestnicy dialogu starają się połączyć naukę (ang. *science*; wiedzę naukową, ekspertyzę naukową, doświadczenie) i sztukę (ang. *art*; umiejętności, zdolności) dla osiągnięcia pożądanego efektu – zwycięstwa. W tym celu korzystają z wszelkich dostępnych środków, nawet jeśli odbywa się to kosztem racjonalności ich argumentów. Zadaniem graczy/uczestników dialogu jest weryfikacja, które strategie należy wybrać, by uzyskać wypłatę (ang. *payoff*), czyli w odniesieniu do analizowanego materiału – wygraną w wyborach. Przedmiotem niniejszego szkicu będzie zastosowanie strategii (nie)racjonalności jako strategii manipulacji w wywiadzie politycznym w Wielkiej Brytanii. Analiza gatunku wywiadu politycznego pozwoli natomiast na wskazanie, czy i w jakim stopniu taki typ dowodzenia, argumentacji może być nazwany racjonalnym.

Taking advantage of the terminology of the pragma-dialectical theory of argumentation propounded by Frans H. van Eemeren and Rob Grootendorst (1984, 1992, 2004), argumentation is considered faulty if a person advancing arguments attaches greater importance to the need to convince a dialogue (which is often identical to a strategy of manipulation) the participants of a dialogue than to the accepted norms of the argumentative exchange. The result of this is the triumph of the rhetorical goal over the dialectical. Referring also to *strategic thinking*, in which a strategy is viewed as a plan of action (Dixit and Nalebuff 1991/1993, 2010), appealing to the art of rational thinking (*vide*: behaviour) in mutual relations (Dixit and Skeath 1999), and which proposes a merge of science (“what”, specialist and scientific expertise, experience) and art (“how”, a skill or an ability learned inductively) to attain the desired effect, that is a win, participants of a dialogue will use every available means to realise the above goal, even at the expense of the rationality of their arguments. This is precisely the task of players/participants to verify which strategies to select to gain *payoff*, that is a win in the election. Thus, this paper will focus on the use of the strategy of (ir)rationality as a strategy of manipulation in the political TV interviews in Great Britain. The analysis of the genre of the political interview will enable us to determine whether and to what extent this type of argumentation may be rendered rational.

Key words

(nie)racjonalność, strategia manipulacji, wywiad polityczny
(ir)rationality, strategy of manipulation, political interview

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0).
The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

JOANNA SZCZEPAŃSKA-WŁOCH

UNIwersytet Jagielloński, Polska

<https://orcid.org/0000-0003-4794-6154>

joanna.szczepanska-wloch@uj.edu.pl

(Nie)racjonalność jako strategia manipulacji. Wywiad polityczny w Wielkiej Brytanii¹

1. Wywiad jako gatunek

Dyskurs, a w odniesieniu do niniejszej pracy *dyskurs polityczny*, jest rozumiany jako miejsce sporu lub walki słownej. Znaczenie słów oraz kwestii wypowiedzianych przez polityków uzależnione jest od celu, który definiuje ten rodzaj wymiany retorycznej. Cechami dystynktywnymi omawianego gatunku stają się zaś konflikt lub/i relacje dominacji.

Analiza wywiadu politycznego winna bazować zarówno na cechach lingwistycznych, jak i pragmatycznych (kontekstowych). To z kolei pozwala na rozumienie wywiadu politycznego jako walki o władzę, ale również jako platformy umożliwiającej danemu politykowi przekonanie wyborców do swojego stanowiska/punktu widzenia. Podczas wywiadu politycy stosują zatem następujące strategie, by zrealizować swój cel: dystansują się od trudnych pytań prowadzącego wywiad, unikają odpowiedzi na pytania, kwestionują dane pytanie, odrzucają je, atakują, stosują akty zagrażające twarzy (ang. *face-threatening acts*), reprimendę wobec prowadzącego, odwołują się do błędnej argumentacji (niebazującej na faktach, ale na spekulacjach i domniemaniach), ograniczają treść przekazywanych informacji (ang. *signal jamming*), prowadzą grę samotnika (ang. *a game of solitaire*) itp. (Szczepańska-Włoch 2022). Polityk (gracz – zgodnie z teorią gier językowych zapoczątkowaną przez Ludwika Wittgensteina, 1953/1958), który prezentuje szerszą paletę umiejętności w zwodzeniu przeciwnika, zyskuje przewagę (ang. *payoff*; Dixit i Skeath 1999, 29) – nawet jeśli wysuwane przez niego argumenty zawierają błędy logiczne. Niejednokrotnie to nie treść wypowiedzianych kwestii, a sposób ich przekazywania odgrywa decydującą rolę.

1. Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie problematyki dotyczącej strategii tekstotwórczych (tj. pięciu strategii głównych: kooperacji, konfliktu, kooperacji i konfliktu (ang. *co-opetition*), manipulacji i perswazji), podjętej przeze mnie w rozprawie doktorskiej, a następnie opublikowanej w monografii pt. *Playing Discourse Games. The Political TV Interview in Great Britain and Poland*. 2022. Berlin, Berno, Bruksela, Nowy Jork, Oksford, Warszawa, Wiedeń: Peter Lang.

2. Wywiad polityczny

Tematyka wywiadu politycznego może obejmować zagadnienia polityczne, gospodarcze, społeczne, ale nie uniwersalne czy ogólne. Podstawowym celem takiego wywiadu, realizowanym poprzez wyrażanie i konfrontację opinii, jest pozyskiwanie informacji, które charakteryzują następujące cechy:

1. aktualność (przedmiotem rozmowy jest coś, co dzieje się tu i teraz i ma natychmiastowe konsekwencje),
2. ważność (poruszane kwestie bezpośrednio lub pośrednio dotyczą szerokiego kręgu odbiorców),
3. zgodność (omawiane zagadnienia są zgodne z oczekiwaniami odbiorców i są generowane przez inne przekazy medialne),
4. komplementarność (problematyka wywiadu jest związana z konkretnymi zagadnieniami politycznymi i społecznymi),
5. personalizacja (poruszane kwestie są konsekwencją działań osób, z którymi prowadzone są rozmowy),
6. negatywizm (im bardziej negatywny wydźwięk wydarzenia, tym większa szansa, że będzie ono pełniło rolę pierwszoplanową w przekazie medialnym) (cf. Sobczak 2006, 30-31).

Politycy (*vide*: aktorzy wywiadu politycznego) to przedstawiciele *elity władzy*, których łączy „zbieżność interesów w zakresie gospodarczym, politycznym i wojskowym” i która oparta jest na „podobieństwie pochodzenia i poglądów oraz społecznym i osobistym przenikaniu się czołowych kręgów z każdej z tych dominujących hierarchii” (Mills 1956/1959, 292; tłum. J.S.-W.).

Wywiady polityczne można podzielić na wywiady aranżowane i improwizowane. Pierwsza kategoria odnosi się do wywiadów prasowych, które są redagowane, wywiadów, przeprowadzanych na żywo w radiu lub telewizji (czego przykładem jest omawiany poniżej wywiad z Douglasem Alexandrem) czy też wywiadów wcześniej nagrywanych, które mogą ulec zmianie przed ich emisją. Osoba prowadząca tego typu wywiady zna swojego interlokutora, a pytania zadawane podczas rozmowy są wcześniej przygotowywane. Natomiast druga kategoria charakteryzuje się tym, że dziennikarze nie dysponują pełną wiedzą na temat swoich rozmówców (Sobczak 2006, 32). Przykładem może być wywiad polityczny przeprowadzany na żywo. Choć pytania są wcześniej przygotowane, przebieg rozmowy nie jest znany.

Wywiad polityczny może być również zakwalifikowany do gatunku konwencjonalnych wywiadów informacyjnych (ang. *conventional news interviews*). Podgatunkiem powyższego będzie wywiad odwołujący się do odpowiedzialności politycznej rozmówcy (ang. *accountability interview*, cf. Hutchby 1996, 2011; Ekström 2011), w którym uczestnik (osoba publiczna: polityk lub osoba piastująca funkcję instytucjonalną) występuje w roli organu wykonawczego zaangażowanego w proces upolitycznienia (Montgomery 2008). Jego charakterystyczną cechą

jest ściśle określona struktura oraz cele, do których dążą zarówno prowadzący wywiad, jak i rozmówca. Role osób biorących udział w wywiadzie informacyjnym są precyzyjnie określone: prowadzący inicjuje rozmowę i zaangażowany jest w proces zadawania pytań, których cechami dystynktywnymi są obiektywizm, bezstronność i neutralność. Nie jest jednak biernym uczestnikiem wymiany, a ciałem nadzorującym, „advokatem diabła” (cf. Clayman i Heritage 2002; Montgomery 2011, 38), który skrupulatnie analizuje prezentowane informacje. Z kolei rola rozmówcy powinna ograniczać się do odpowiadania na pytania zadawane przez dziennikarza, a nie inicjowanie ich (Heritage i Greatbatch 1991, 97-98; Montgomery 2011, 36).

3. Baza metodologiczna

Baza metodologiczna niniejszego studium budowana jest na gruncie podejścia strategicznego (ang. *strategic thinking*) przyjętego przez Avinasha K. Dixita i Barry’ego J. Nalebuffa (1991/1993, 2010) w odniesieniu do gier w biznesie, które z kolei ma swoje źródło w matematycznej teorii gier Johna von Neumanna i Oskara Morgensterna (1944/1953), Duncana R. Luce i Howarda Raiffy (1957/1958) oraz Johna Nasha (1950). Strategia jest w nim rozumiana jako plan działania (Dixit i Nalebuff 1993, 2010) odwołujący się do sztuki racjonalnego myślenia (*vide*: postępowania) we wzajemnych relacjach (Dixit i Skeath 1999), która zakłada połączenie nauki (wiedzy naukowej, ekspertyzy naukowej) ze sztuką (umiejętnością, zdolnością).

Drugim, nie mniej istotnym punktem wyjścia jest rozszerzona pragma-dialektyczna teoria argumentacji (van Eemeren i Houtlosser 2009; van Eemeren 2010), łącząca w sobie aspekty dialektyczne i retoryczne (aspekty racjonalności i efektywności), często rozdzielane w analizie aktów komunikacyjnych (Budzyńska et al. 2014). Pierwszy z nich przyjmuje systematyczne podejście do analizy aktu komunikacyjnego, drugi zaś mówi o perswazyjnych środkach odnoszących się do dyskursu argumentacyjnego. Oba się uzupełniają, gdyż żadna praktyka argumentacyjna czy perspektywa dialektyczna nie będzie skuteczna bez jej retorycznych skłonności.

Pragma-dialektyczny model dyskusji krytycznej postuluje dokładne zbadanie wszystkich aktów mowy, które odgrywają rolę w rozstrzygnięciu różnicy zdań na wielu poziomach wymiany argumentacyjnej. Ponieważ w centrum mojego zainteresowania znajdują się strategie tekstotwórcze aktorów wywiadu politycznego, a strategia (nie)racjonalności postrzegana jest w kategoriach celowego bądź przypadkowego działania polityków dla osiągnięcia pożądanego efektu, tj. wygranej (ang. *payoff*) i sytuowana w ramach głównej strategii manipulacji

(ang. *master-strategy of manipulation*), zasadna wydaje się szczegółowa analiza zgromadzonego materiału źródłowego.

Ponadto należy nadmienić, że w ramach analizowanych strategii tekstotwórczych wyróżniłam pięć strategii głównych: 1. *strategię kooperacji* (ang. *cooperation*), 2. *kooperacji-współzawodnictwa* (ang. *co-opetition*), będącej połączeniem strategii kooperacji i sporu/współzawodnictwa, 3. *sporu/współzawodnictwa* (ang. *conflict/competition*), 4. *perswazji* (ang. *persuasion*) oraz 5. *manipulacji* (ang. *manipulation*) (cf. Szczepańska-Włoch 2022). Z kolei tytułowa strategia (nie)racjonalności stanowi element budujący globalną strategię manipulacji. Niewątpliwie analiza podjęta w tym studium nie wyczerpuje wybranego problemu badawczego, a staje się próbą uzupełnienia wymienionego podziału.

4. Prezentacja danych

Dane zebrane w celu przedstawienia wyżej wymienionych strategii tekstotwórczych w języku polityków obejmują 20 wywiadów przeprowadzonych z politykami: 10 w języku angielskim i 10 w języku polskim. Z racji ograniczeń, którym podlegają krótsze formy wypowiedzi, niniejsza praca skupia się na strategii (nie)racjonalności, sytuowanej w ramach makro-strategii manipulacji. Praca bazuje na szczegółowej analizie jednego wywiadu z Douglasem Alexandrem, przeprowadzonej pod kątem wyżej wymienionej strategii. Gospodarzem programu był Andrew Marr (*The Andrew Marr Show*), a rozmowa odbyła się w stacji BBC 1 1 lutego 2015 r. Andrew Marr jest komentatorem politycznym i dziennikarzem telewizyjnym z wieloletnim doświadczeniem, pracującym dla BBC News, BBC 1 czy BBC Radio 4. Douglas Alexander to polityk Partii Pracy, między innymi sekretarz stanu w gabinecie cieni ds. zagranicznych i Wspólnoty Narodów od 20 stycznia 2011 r. do 11 maja 2015 r.

Należy nadmienić, że wspomniany wywiad nie został poddany manipulacji czy rekonstrukcji (Heritage i Atkinson 1984). Wszystkie przytoczone fragmenty zostały przełożone przez autorkę artykułu.

W części analitycznej omówione zostały wybrane fragmenty wypowiedzi z wyżej wymienionego wywiadu politycznego z Douglasem Alexandrem, których celem było zobrazowanie dyskutowanej strategii i przedstawienie jej znaczenia w kontekście analizowanego gatunku.

5. Część analityczna

5.1. Atakowanie chochoła (ang. *the „straw man” fallacy*)

Pragma-dialektyczna teoria argumentacji analizuje naruszenia reguł krytycznej dyskusji, czyli tzw. wykolejenia, które w konsekwencji nazywane są błędnym rozumowaniem/sofizmatem rozszerzenia (van Eemeren i Houtlosser 2009; Budzyńska et al. 2014). Błędna argumentacja występuje wtedy, gdy dany argument zostaje błędnie przypisany drugiej stronie, zostaje zdekontekstualizowany lub błędnie przedstawiony, opiera się na zewnętrznym źródle, bez uprzedniej weryfikacji jego zasadności (*argumentum ad verecundiam*), bądź strona postawiona przed argumentem z autorytetu, aby bronić się, oskarża drugą o niekonsekwencję (*ut quoque*).

- (1) D.A.: Cóż, oglądałem ten wywiad i wydawało mi się, że Nicola w tym miejscu znalazła się w dość dziwnej sytuacji, mówiąc, iż chce rządu Partii Pracy, a sposobem na uzyskanie rządu Partii Pracy jest niegłosowanie na nią. Ja mam inne przesłanie...

A.M.: Ona chce rządu Partii Pracy zależnego od SNP, **co jest czymś nieco innym**.

D.A.: No cóż, oczywiście, że **chciałaby** tego, **choć osobiście uważam**, że **może faktycznie chcieć** referendum in/out w sprawie Europy i rządu torysów, bo to **byłyby** najbardziej sprzyjające okoliczności dla przyszłej niepodległości Szkocji. Ale wracając do meritum...

Niniejszy fragment z wywiadu z Douglasem Alexandrem jest klasycznym przykładem sofizmu rozszerzenia, który przejawia się w przypisywaniu drugiej stronie (tj. Nicolii Sturgeon, liderce Szkockiej Partii Narodowej, Scottish National Party, dalej SNP) argumentu, który nie został wyartykułowany, bądź polega na błędnym przedstawieniu wysuniętego argumentu. O fałszywości argumentu interlokutora informuje Andrew Marr, który odpowiada swojemu rozmówcy, przeformułowując jego twierdzenie i wyjaśniając, co Nicola Sturgeon miała na myśli (takie przeformułowanie należy rozumieć jako przykład potwierdzenia komunikatu, Łyda 2007, 2013). Marr w sposób niezwykle delikatny wyraża brak zgody z rozmówcą za pomocą przysłówka „nieco” (ang. *slightly*), co wydaje się zręcznym ruchem, gdyż polityk przystaje na przedstawione przesłanki. Alexander uchyla się od jednoznacznej wypowiedzi za pomocą czasownika modalnego *would* („chciałaby”), który wyraża modalność zewnętrzną, tj. możliwość opartą na ludzkim osądzie. By uciec od podejrzenia, że zbyt łatwo przystaje na opinię przedstawioną przez dziennikarza, polityk stosuje spójnik „choć”, który egzemplifikuje podrzędną relację kontrastu (Łyda 2013, 164). Spekuluje na temat planów Nicolii Sturgeon i buduje linię argumentacji, która pozwala mu zachować twarz (ang. *face*). Czyni to za pośrednictwem czasowników modalnych/auxiliów: *may*, *would* („może chcieć”, „chciałaby”), przysłówek modalnych: *personally*, *actually*, *well* („osobiście”, „faktycznie”) oraz struktur modalnych: *I personally think* („osobiście uważam”).

5.2 Argument *ad rem*

- (2) D.A.: Cóż, oglądałem ten wywiad i wydawało mi się, że Nicola w tym miejscu znalazła się w dość dziwnej sytuacji, mówiąc, iż chce rządu Partii Pracy, a sposobem na uzyskanie rządu Partii Pracy jest niegłosowanie na nią. Ja mam inne przesłanie....

A.M.: **Ona chce rządu Partii Pracy zależnego od SNP, co jest czymś nieco innym.**

Argument użyty przez Alexandra, który odnosi się do absolutnej i obiektywnej prawdy (Schopenhauer 1893/2010, 21), ma równie manipulacyjny charakter. Wydaje się, że jest prawdziwy i odnosi się do meritum, istoty rzeczy. Dopiero komentarz dziennikarza pozwala dostrzec, że obserwujemy odejście od argumentu *ad rem*, czyli obiektywnej prawdy. To niedopowiedzenie faktów, przedstawienie informacji niepełnej sprawia, iż wypowiedź polityka jawi się jako odbiegająca od standardów racjonalności. Tylko pełne informacje mogą bowiem gwarantować właściwe rozumienie danej sytuacji, co dzieje się dzięki subtelnemu upomnieniu dziennikarza przy użyciu modalności (pol. „nieco”, ang. *slightly*).

5.3. Argument *ad populum*

Argumenta ad populum, które mają charakter manipulacyjny, są również częstym elementem błędnej/nieracjonalnej argumentacji stosowanej przez polityków. Chwył ten polega na wysuwaniu argumentów, które w swoim założeniu będą bazować na przesądach zbiorowych, egoizmie narodowym, odwoływać się do stereotypów i uproszczeń myślowych.

- (3) D.A.: Od polityków Partii Pracy, moim zdaniem, oczekuje się, że będą ciężko pracować, aby stworzyć większościowy rząd Partii Pracy, który będzie w stanie wprowadzić zmiany, **których moim zdaniem potrzebuje nie tylko Szkocja, ale cała Wielka Brytania.**

We fragmencie 3. Alexander odwołuje się do potrzeb Szkotów i obywateli Wielkiej Brytanii, podkreśla zainteresowanie Partii Pracy sprawami narodu oraz dobrem ogółu, które ma na celu pozyskanie posłuchu u wyborców. Powyższy fragment stanowi również przykład odwołania się do języka emocji (perswazji poprzez emocje), zatem irracjonalnej strategii, która jest „całkowicie racjonalna” z punktu widzenia zysku politycznego (ang. *payoff*). Choć albo właśnie dlatego, że emocje mogą przesłonić istotę argumentu lub też uniemożliwić uzyskanie szerszej perspektywy na omawiane kwestie, są narzędziem często stosowanym przez polityków. Mówca nawiązuje do tematów fundamentalnych dla odbiorców, odwołuje się do ich przekonań i wartości – stosuje zatem wybieg, który ma na celu wzbudzić zaufanie, a w konsekwencji zapewnić wygraną w wyborach. Ta współzależność myśli, uczuć oraz języka ma przynieść pożądany efekt.

5.4. Manipulacja makiaweliczna

Manewrowanie taktyczne, motywowane własnymi pragnieniami zwycięstwa i, jak utrzymuje Paul Chilton (2008), charakterystyczne dla inteligencji makiawelicznej, stanowi fundament omawianego manewru strategicznego. Alexander nie ucieka się do tej strategii, ale ujawnia, jak wykorzystuje ją jego polityczna przeciwniczka Nicola Sturgeon, aby przechytrzyć swojego oponenta.

- (4) D.A.: Ale to ma więcej wspólnego z jej kampanią niż z rządem. Faktem jest, że **próbuję przekonać wyborców Partii Pracy do głosowania na SNP, aby uzyskać rząd Partii Pracy.**

A.M.: **I nieźle jej to idzie.**

Ta makiaweliczna sztuczka, która obejmuje projekcję „my”/„nas” w sposób korzystny, a „oni”/„ich” w sposób negatywny, nosząca również cechy dyskursywno-pragmatycznej strategii polaryzacji, opiera się na błędnej argumentacji. Zgodnie z nią głosowanie przez wyborców Partii Pracy na SNP równa się rządowi Partii Pracy, tak jakby wyborca Partii Pracy zamierzający wybrać Partię Pracy nie mógł głosować bezpośrednio na Partię Pracy. Strategia ta, jak zauważa dziennikarz, choć niedorzeczna i daleka od kanonicznego rozumienia racjonalności, jest silna i przekonująca, ponieważ sondaż przedwyborczy w Szkocji wskazał, że Szkocka Partia Narodowa radziła sobie lepiej niż Partia Pracy.

5.5. Własne rozumienie tematu jako przykład strategii unikania

- (5) A.M.: Pytam, **czy jako Partia Pracy**, gdyby przyszła do was i powiedziała: „Oto, czego chcemy. Chcemy nowych uprawnień do rządzenia krajem, chcemy nowego pakietu oszczędnościowego.”, **czy bylibyście w trakcie negocjacji**, czy nie?

D.A.: Posłuchaj, **jestem zainteresowany większościami rządem Partii Pracy**. Ponieważ...

A.M.: Wiem, ale **to kluczowe, by ludzie zrozumieli**, czy rozmawiałbyś z SNP, czy nie.

D.A.: Tak, **to jest kluczowe dla dziennikarzy, to jest kluczowe dla komentatorów**.

A.M.: **To jest kluczowe dla wyborców**.

D.A.: **Dla polityków Partii Pracy...**

Fragment 5. egzemplifikuje strategię bazującą na własnym rozumieniu, reformułowaniu przez polityka tematu podjętego przez dziennikarza. Nie uzyskawszy odpowiedzi na nurtującą kwestię, dziennikarz zadaje pytanie rozstrzygające („[...] czy bylibyście w trakcie negocjacji, czy nie?”). Kolejna odpowiedź jest wymijająca – Alexander sprowadza rozmowę na inne tory, przedstawia własne rozumienie pytania, własną narrację. I tym razem Marr nie daje się zwieść próbom uniknięcia klarownej odpowiedzi na postawione pytanie, powtarza je, a jednocześnie prezentuje jego zasadność („[...] to jest kluczowe, by ludzie zrozumieli [...]”). W odpowiedzi polityk stosuje proces translacji słów użytych przez

dziennikarza, rekontekstualizuje je czy też importuje zawarte treści (cf. Chilton i Schäffner 2002), co nie umyka uwadze Marra („To jest kluczowe dla wyborców.”). Podkreślić należy również umiejętność stosowania figur retorycznych przez obydwu graczy wymiany dialogowej: w omawianym fragmencie anafory.

5.6. Solilokwium jako makro-strategia rozmówcy

(6) D.A.: No cóż, główny wniosek, jaki wyciągam, jest taki, że ludzie w Grecji chcieli zmian. Jak słyszeliśmy, żadne dwa kraje, żadne dwie gospodarki nie są takie same. W ciągu ostatnich czterech lat stracili jedną czwartą swojej gospodarki, bezrobocie wynosi około 60 procent. **Stoimy przed innym wyzwaniem tutaj w Wielkiej Brytanii...**

A.M.: No cóż, tutaj też mieliśmy środki oszczędnościowe, oczywiście.

D.A.: ...**które opiera się na** zapewnieniu naprawy gospodarczej, która wykracza poza Londyn i dociera do stołów kuchennych ludzi w całym kraju. Zdaję sobie jednak sprawę, że w całej Europie od czasu kryzysu finansowego obserwujemy brak powiązania pomiędzy bogactwem narodu a finansami zwykłych rodzin. I to jest dokładnie to samo wyzwanie, przed którym stoimy, i dlatego te wybory będą wyborem między nieudanym planem konserwatystów a lepszym planem dla pracujących rodzin przygotowanym przez Partię Pracy.

We fragmencie 6. Alexander nie odnosi się do słów dziennikarza, lecz kontynuuje wcześniej rozpoczęty temat, a tym samym przedstawia własny program polityczny. Obserwujemy tu brak korelacji pomiędzy wymianą dialogową głównych aktorów wywiadu politycznego. Wymiana ta nie jest jednak pozbawiona spójności jako przykład solilokwium (makro-strategii rozmówcy) (cf. Carlson 1983, 58; 1984, 8; Chrzanowska-Kluczevska 2004, 50), definiowanego jako gra w samotnika/pasjansa, której ruchy inicjuje sam grający. Mówca/gracz/polityk sam podejmuje decyzje o kontynuacji wymiany oraz o kontrruchach, kontroluje tematykę, staje się dominującym uczestnikiem uprawnionym do dystrybucji informacji, nie odnosi się do wypowiedzi dziennikarza, unika odpowiedzi na dociekliwe pytania, które to działania z jego punktu widzenia przyniosą pożądane efekty. Ciekawe jest również zdanie podsumowujące tę wypowiedź. Swoją odrębność partyjną polityk przedstawia za pomocą strategii polaryzacji „my”–„oni” i, jak należy oczekiwać, działania własnej partii ocenia zawsze pozytywnie („lepszy plan”), a oponenta politycznego negatywnie („nieudany plan”). Podobny ruch obserwujemy również we fragmencie 7., choć tutaj można również dostrzec umiejętną próbę nawiązania do osiągnięć Partii Pracy:

(7) A.M.: Ale jeśli w odpowiednim czasie zostaniesz ministrem spraw zagranicznych, to będzie bardzo prosty wybór: czy staniesz po stronie Angeli Merkel i Niemiec, mówiąc, że nie ma mowy o przepisywaniu długów, czy też staniesz po stronie Syrizy i lewicowego powstania? Jaki to będzie wybór?

D.A.: Cóż, doceniasz to, że jesteśmy poza strefą euro, dzięki działaniom ostatniego **rządu Partii Pracy...**

(...)

D.A.: **...a przede wszystkim**, w odniesieniu do finansowania i umów między Grecją a strefą euro, to dotyczy członków strefy euro. Ale oczywiście jesteśmy bardzo zainteresowani Wielką Brytanią...

Polityk nie przywiązuje wagi do pytania dziennikarza, ignoruje go, kontynuuje wcześniej obraną strategię. To dziennikarz musi przedsięwziąć wszelkie środki, by uzyskać odpowiedź na nurtujące go kwestie. Można zatem już na tym etapie postawić pytania, czy działania polityka spełniają standardy wymiany argumentacyjnej, czy cel dialektyczny jest widoczny w równym stopniu co cel retoryczny? Odpowiedź jest jednoznaczna – cel retoryczny – przekonanie do swojej racji – dominuje nad racjonalnością i uporządkowaniem wypowiedzi również w odniesieniu do reguł obowiązujących w wywiadzie politycznym.

(8) A.M.: Wahasz się?

D.A.: **...nie tylko stabilnością w strefie euro**, ale także w jej wzroście. Problemy, z jakimi boryka się Grecja, to nie tylko problem fiskalny. To problem wzrostu i dlatego bardzo zależy nam na tym, by w nadchodzących latach w całej strefie euro odnotowano wyższy poziom wzrostu.

We fragmentach 6–8 solilokwium jest realizowane w wypowiedzi nadawcy, który przesłania źródło opinii drugiego, „wymagowanego” mówcy, pozbawia wypowiedź punktu odniesienia i czyni źródło anonimowym (cf. Grzmil-Tylutki 2010, 228). Polityk proponuje własne rozumienie zdarzenia dyskursywnego, które zyskuje status ontologiczny zdarzenia fizycznego, niedyskursywnego. Staje się „nowym aktem medialnym” i „nową narracją”. Polityk przywołuje treści, które wcześniej przygotował i których użycie jest korzystniejsze w danej sytuacji.

(9) A.M.: Jest to ogromne, ogromne wyzwanie dla strefy euro, to, co stało się w Grecji i potencjalnie także w Hiszpanii w odpowiednim czasie. **Czy uważasz, że to dobra, czy zła rzecz?**

D.A.: Cóż, posłuchaj, jest takie podstawowe pytanie: **czy gospodarka jest prowadzona dla ludzi, czy ludzie korzystają z gospodarki?**

A.M.: **Czyli to jest dobra rzecz?**

D.A.: I w tym sensie nie, jak mówię, musimy się upewnić, że Grecja wypełnia swoje obowiązki....

We fragmencie 9. obserwujemy kolejny przykład solilokwium. Postawiony przed wyborem albo-albo (ang. *either/or question*), Alexander przeformułowuje stawiane pytanie i używa wybiegu często stosowanego w języku polityków, tj. pytania o zwłokę (cf. Karwat 2009, online). Czyni to, by uniknąć bezpośredniej konfrontacji

ze stawianym przez dziennikarza pytaniem, gdyż bezpośrednia odpowiedź mogłaby zawierać prawdziwą informację, potencjalnie niepożądaną z politycznego punktu widzenia. Taki wybieg może oznaczać chęć „asekuracji, (...) zabezpieczenia, (...) zachowania przynajmniej pozorów życzliwości, zgody, a nawet posłuchu (...) mimo odmowy” (ibid.). Finalnie to dziennikarz wybiera jedną z opcji i przedstawia ją w formie pytania, na które interlokutor reaguje stosując kolejny wybieg – unikanie bezpośredniej odpowiedzi („w tym sensie”). Można zatem przyjąć, że polityk odnosi się do pytań, które ze strategicznego punktu widzenia wydają się wygodne i na które odpowiedzi nie przyniosą niepożądanego efektu, a manipulacyjny charakter jego wypowiedzi przejawia się w zawartych w nich treściach.

5.7. Gra domysłów

(10) A.M.: Ona chce rządu Partii Pracy zależnego od SNP, co jest czymś nieco innym.

D.A.: No cóż, oczywiście, że chciałaby tego, **choć osobiście uważam**, że może faktycznie chcieć referendum in/out w sprawie Europy i rządu torysów, bo to byłyby najbardziej sprzyjające okoliczności dla przyszłej niepodległości Szkocji. Ale wracając do meritum...

Równie ciekawa jest reakcja Alexandra na subtelny komentarz Marra. Nie przyznaje racji dziennikarzowi, ale też nie zaprzecza przedstawionym informacjom. Jedynym zabiegiem, który pozwoli mu zachować twarz (cf. strategia grzeczności, Brown i Levinson 1987) jest zmienić przebieg rozmowy i zagrać w grę przypuszczeń/domysłów, niewspartą żadnymi obiektywnymi przesłankami.

5.8. Racjonalność jako makro-strategia polityka

(11) D.A.: Cóż, jako przyszły sekretarz spraw zagranicznych w nadchodzącym rządzie Partii Pracy, **odpowiedzialność za obronę tego kraju nie jest czymś, co można po prostu przehandlować** w ten czy inny sposób. **Niech sobie gra w tę grę**. Moim obowiązkiem jest praca nad stworzeniem rządu Partii Pracy, a **obowiązkiem rządu Partii Pracy** będzie utrzymanie **bezpieczeństwa tego kraju**.

We fragmencie 11. Alexander przedstawia siebie jako rozsądnego, racjonalnego gracza na politycznej scenie – odpowiedzialność za kraj nie podlega bowiem negocjacji. Oponentkę polityczną (Nicolę Sturgeon) uważa natomiast za osobą nieracjonalną: „niech sobie gra w tę grę”. Gra rozumiana jest tutaj jako działanie niewłaściwe, nieodpowiedzialne, powierzchownie wiarygodne, z ukrytą motywacją, jako zestaw chwytów, których cechą dystynktywną jest uzyskanie wypłaty (ang. *payoff*), korzyści (Berne 1964/1984, 44). Racjonalność polityka przejawia się w dążeniu do uzyskania przewagi w Parlamencie, by móc odpowiedzialnie rządzić krajem, by zapewnić bezpieczeństwo jego obywatelom, które zdaniem polityka ma fundamentalne znaczenie (*argumentum ad populum*). Wartości, którymi kieruje

się Alexander oceniane są wysoko, natomiast te prezentowane przez Sturgeon nisko (ponownie obserwujemy tutaj strategię polaryzacji). Jego działania cechuje „odpowiedzialność”, jej – „gra”, sekretny plan, sztuczka.

(12) A.M.: Cóż, Nicola Sturgeon bardzo, bardzo wyraźnie mówi, że chce się z wami dogadać, a wy nie mówicie, że nie może się z wami dogadać. I to...

D.A.: Ale to ma więcej wspólnego z jej kampanią niż z rządem. Faktem jest, że próbuje przekonać wyborców Partii Pracy do głosowania na SNP, aby uzyskać rząd Partii Pracy.

A.M.: I nieźle jej to idzie.

D.A.: **Moje przesłanie brzmi: głosujcie na Partię Pracy, aby uzyskać rząd Partii Pracy.**

Analiza fragmentu 12. potwierdza przyjęcie przez Alexandra strategii racjonalności. Polityk kieruje się argumentem, który trudno podważyć i który można przyjąć w kategoriach prawdziwości.

(13) A.M.: Jim Murphy twierdzi, że od teraz, ponieważ jest to w istocie **parlament zombie**, szkoccy posłowie Partii Pracy powinni wynieść się z Westminsteru, wrócić do swoich okręgów wyborczych i prowadzić kampanię jak wściekli, aby zostać ponownie wybranymi. Czy zgadzacie się z nim?

D.A.: **Cóż, mam samolot do Szkocji o wpół do jedenastej rano. Tak.**

A.M.: **Zgadzasz się z nim, ok....**

Niezwykle ciekawa jest kolejna wymiana zdań (13), w której Marr przedstawia fakty niekorzystne dla Partii Pracy. Wspomina o „parlamencie zombie”, tożsamym z parlamentem pozbawionym impetu legislacyjnego i świeżych pomysłów. Powołuje się na źródło zewnętrzne (argument z autorytetu), by przedstawić niekorzystną sytuację, w jakiej znalazła się Partia Pracy. Reakcja Alexandra jest racjonalna, przystaje na sugestie dziennikarza, gdyż sprzeciw mógłby przysporzyć mu problemów z wiarygodnością i odpowiedzialnością polityczną (*vide*: niekorzystne sondaże). Polityk doskonale rozumie, że nie warto dyskutować z liczbami, faktami, lecz należy przyjąć je do wiadomości. Ta racjonalna wypowiedź Alexandra polityka wydaje się czymś niecodziennym, gdyż wywołuje całkowite zaskoczenie prowadzącego wywiad.

5.9. Metadyskursywna strategia przeformułowania

(14) A.M.: Wiem, **ale to kluczowe jest, by ludzie zrozumieli**, czy rozmawiałbyś z SNP, czy nie.

D.A.: Tak, **to jest kluczowe dla dziennikarzy, to jest kluczowe dla komentatorów.**

We fragmencie 14. obserwujemy zabieg polegający na przeformułowaniu słów dziennikarza. Polityk stosuje metadyskursywną strategię przeformułowania (cf. Maingueneau 1987; Fairclough 2008), która bazuje na „wyjaśnieniu istoty wypowiedzi, jej scharakteryzowaniu, translacji, podsumowaniu, przedstawieniu,

odnotowaniu jej zgodności z obowiązującymi zasadami lub dostrzeżeniu odejścia od zasad” (Sacks 1972, 338; Fairclough 2008, 157; tłum. J.S.-W.). Alexander odrzuca implikację Marra, iż omawiana kwestia jest kluczowa dla wszystkich. Dokonuje procesu translacji, przeformułowania i podkreśla, że to dziennikarze, komentatorzy dostrzegają jej wagę, nie zwykli ludzie (w domyśle wyborcy, którzy piastują nadrzędną rolę w hierarchii polityka). Uważa, iż argumentacja dziennikarza opiera się na błędzie logicznym (sofizmacie), zatem jest błędna. Zastosowana strategia zmusza prowadzącego do porzucenia ambiwalencji i opowiedzenia się po jednej ze stron. Metadyskursywność przejawia się w roli, jaką przyjmuje polityk, który pozycjonuje siebie ponad lub poza dyskursem, sprawia, że to on kontroluje wypowiedź i manipuluje słuchaczami/opinią publiczną.

6. Podsumowanie

Powróćmy zatem do tytułowego pytania o (nie)racjonalność rozmówców. Analizując wszystkie powyższe przykłady, należy przyjąć, że w znacznej mierze stoją one w opozycji do norm wymiany argumentacyjnej, a cel dialektyczny oddaje pole retorycznemu. Rozumowanie jest błędne, gdyż osoba wysuwająca argumenty większe znaczenie przypisuje potrzebie przekonania (utożsamianej ze strategią manipulacji) uczestników dialogu, aniżeli wewnętrznej racjonalności i uporządkowania wypowiedzi, argumentu.

Odwołując się do myślenia strategicznego (ang. *strategic thinking*) we wzajemnych relacjach (Dixit i Skeath 1999), które zakłada połączenie nauki ze sztuką dla osiągnięcia pożądanego efektu, tj. wygranej, uczestnicy dialogu korzystają ze wszelkich dostępnych środków, by ów cel osiągnąć, nawet kosztem racjonalności swojej argumentacji – co można zaobserwować w omawianych fragmentach wywiadu. Zadaniem graczy/uczestników dialogu jest weryfikacja, w jakich okolicznościach powinni podejmować konkretne działania, strategiczne ruchy, a w jakich nie; w jakich okolicznościach należy ustąpić lub jakie przedsięwziąć środki, by uzyskać wypłatę (ang. *payoff*), czyli w odniesieniu do analizowanego materiału – wygraną w wyborach. Zatem dobór strategii, wybiegów jest ściśle powiązany z celem, który przyświeca politykom-graczom.

Racjonalne zachowanie przeplata się z nieracjonalnym. Wydaje się, że jest to uzależnione od podejmowanych tematów, zadawanych pytań. Polityk decyduje, która z opcji będzie bardziej korzystna: czy bezpośrednia i często racjonalna odpowiedź na stawiane pytanie, czy też unikanie odpowiedzi, co nierzadko związane jest z jej nieracjonalnością. Paradoksalnie, ta nieracjonalność jest jedynym słusznym (*vide*: racjonalnym) wyjściem z trudnej sytuacji, gdyż bezpośrednia odpowiedź na pytanie prowadzącego wywiad mogłaby nie przynieść pożądanej

wypłaty (ang. *payoff*), którą mogą być korzystne wyniki sondaży (skala mikro), a w konsekwencji wygrana w wyborach (skala makro). Można zatem wnioskować, że rozumienie zachowania racjonalnego przez polityka/polityków ulega zniekształceniu i to, co zgodnie z regułami wymiany argumentacyjnej jest nieracjonalne, staje się racjonalne w odniesieniu do celów politycznych uczestnika dyskursu politycznego.

Bibliografia:

Opracowania

- Berne, Eric.** 1964/1984. *Games People Play – The Psychology of Human Relationships*. Nowy Jork: Ballantine Books.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson.** 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budzyńska, Katarzyna, Frans H. van Eemeren, Marcin Koszowy.** 2014. "Preface: From Pragmatics and Dialectics to Argument Studies." *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 36 (1): 7–22. <http://www.degruyter.com/view/j/slgr.2014.36.issue-1/slgr-2014-0014/slgr-2014-0014.xml>.
- Carlson, Lauri.** 1983. *Dialogue Games*. Dordrecht, Boston, Londyn: D. Reidel.
- Carlson, Lauri.** 1984. *Well in Dialogue Games. A Discourse Analysis of the Interjection «well» in Idealized Conversation*. Amsterdam, Filadelfia: John Benjamins.
- Chilton, Paul.** 2008. „Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny.” W *Krytyczna Analiza Dyskursu*, red. Anna Duszak i Norman Fairclough, 61–102. Kraków: Universitas.
- Chilton, Paul, Christina Schäffner.** 2002. „Introduction: Themes and Principle in the Analysis of Political Discourse.” W *Politics as Text and Talk*, red. Paul Chilton i Christina Schäffner, 1–41. Amsterdam, Filadelfia: John Benjamins.
- Clayman, Steven E., John Heritage.** 2002. *The News Interview: Journalists and Public Figures on the Air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chrzanowska-Kluczevska, Elżbieta.** 2004. *Language-games: Pro and Against*. Kraków: Universitas.
- Dixit, Avinash K., Barry J. Nalebuff.** 1991/1993. *Thinking Strategically*. Nowy Jork, Londyn: W.W. Norton & Company.
- Dixit, Avinash K., Barry J. Nalebuff.** 2010. *The Art of Strategy*. Nowy Jork, Londyn: W.W. Norton & Company.
- Dixit, Avinash K., Susan Skeath.** 1999. *Games of Strategy*. Nowy Jork, Londyn: W.W. Norton & Company.
- Eemeren van, Frans H.** 2010. *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse: Extending the Pragma-Dialectical Theory of Argumentation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Eemeren van, Frans H., Rob Grootendorst.** 1984. *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed Towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht: Floris Publications.
- Eemeren van, Frans H., Rob Grootendorst.** 1992. *Argumentation, Communication and Fallacies*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eemeren van, Frans H., Rob Grootendorst.** 2004. *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Eemeren van, Frans H., Peter Houtlosser.** 2009. "Strategic Maneuvering: Examining Argumentation in Context." W *Examining Argumentation in Context*, red. Frans H. van Eemeren, 1–24. Amsterdam, Filadelfia: John Benjamins.
- Ekström, Mats.** 2011. "Hybridity as a Resource and Challenge in a Talk Show Interview." W *Talking Politics in Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives on Political Interviewing, Journalism and Accountability*, red. Mats Ekström i Marianna Patrona, 135–155. Amsterdam: John Benjamins.
- Fairclough, Norman.** 2008. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Grzmil-Tylutki, Halina.** 2010. *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu*. Kraków: Universitas.
- Heritage, John, David Greatbatch.** 1991. "On the Institutional Character of Institutional Talk: The Case of News Interviews." W *Talk and Social Structure: Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*, red. Deirdre Boden i Don Zimmermann, 93–126. Oksford: Blackwell.
- Heritage, John, J. Maxwell Atkinson.** 1984. *Structures of social action: Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchby, Ian.** 1996. *Confrontation Talk: Arguments, Asymmetries and Power on Talk Radio*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hutchby, Ian.** 2011. "Doing Non-Neutral: Belligerent Interaction in the Hybrid Political Interview." W *Talking Politics in Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives on Political Interviewing, Journalism and Accountability*, red. Mats Ekström i Marianna Patrona, 115–133. Amsterdam: John Benjamins.
- Karwat, Mirosław.** 2009. *Pytanie o zwłokę*. <https://decydent.pl/sztuka-manipulacji-42/>.
- Luce, Duncan R., Howard Raiffa.** 1957/1958. *Games and Decisions*. Nowy Jork: John Wiley & Sons.
- Łyda, Andrzej.** 2007. *Concessive Relation in Spoken Discourse. A Study into Academic Spoken English*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Łyda, Andrzej.** 2013. *Reflections on Academic Discourse: Studies in Academic English Lexis*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Maingueneau, Dominique.** 1987. *Nouvelles tendances en analyse du discours*. Paryż: Hachette.
- Mills, Charles Wright.** 1956/1959. *The Power Elite*. Londyn: Oxford University Press.
- Montgomery, Martin.** 2008. "The Discourse of the Broadcast News Interview: A Typology." *Journalism Studies* 9 (2): 260–277.
- Montgomery, Martin.** 2011. "The Accountability Interview, Politics and Change in UK Public Service Broadcasting." W *Talking Politics in Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives on Political Interviewing, Journalism and Accountability*, red. Mats Ekström i Marianna Patrona, 33–55. Amsterdam: John Benjamins.
- Nash, John.** 1950. *Non-Cooperative Games*. https://rbsc.princeton.edu/sites/default/files/Non-Cooperative_Games_Nash.pdf.
- Neumann von, John, Oskar Morgenstern.** 1944/1953. *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Sacks, Harvey.** 1972. "On the Analyzability of Stories by Children." W *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, red. John Gumperz i Dell Hymes, 325–345. Nowy Jork: Holt, Rinehart and Winston.
- Schopenhauer, Artur.** 1893/2010. *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów*. Tłum. Jan Lorenowicz. Kraków: Verso.
- Sobczak, Barbara.** 2006. *Wywiad telewizyjny na żywo*. Poznań: Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne".
- Szczepańska-Włoch, Joanna.** 2022. *Playing Discourse Games. The Political TV Interview in Great Britain and Poland*. Berlin, Berno, Bruksela, Nowy Jork, Oksford, Warszawa, Wiedeń: Peter Lang.

Wittgenstein, Ludwig. 1953/1958. *Philosophical Investigations*. Tłum. Gertrude E.M. Anscombe, red. Gertrude E.M. Anscombe i Rush Rhees. Oxford: Basil Blackwell. <https://static1.squarespace.com/static/54889e73e4b0a2c1f9891289/t/564b61a4e4b04eca59c4d232/1447780772744/Ludwig.Wittgenstein.-.Philosophical.Investigations.pdf>.

Brytyjski wywiad polityczny

Alexander, Douglas. 01.02.2015. (dostęp: 10, 2016).
<http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/01021501.pdf>.